

KS. JANUSZ SZULIST

Wydział Teologiczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

Dialog wyznacznikiem relacji we wspólnocie politycznej w kontekście nauczania papieża Franciszka

Streszczenie: Przedmiotem niniejszej publikacji jest określenie znaczenia, jakie posiada dialog w ramach wspólnot politycznych. Ewangelizowanie stanowi obowiązek uczniów Chrystusa, którzy w ten sposób wchodzą w dialog ze światem, przepełniając doczesność wartościami transcendentnymi. Dialogiczna relacja chrześcijanina ze światem jest przedmiotem analiz teologii a także nauk społecznych. Dialogiczność struktur politycznych, ukształtowanych na fundamencie uwarunkowań osobowych, realizuje się nade wszystko w miłości społecznej. Obywatele inwestują w pewnym stopniu swoje zdolności i dobra na poczet wspólnoty. Artykuł jest podzielony na dwie części. Pierwsza z nich zawiera charakterystykę wartości dialogu w realiach społecznych. Przekaz informacji, mający na celu wypracowanie wspólnych rozwiązań, jest uwarunkowany zarówno nauką Chrystusową, jak też powstałą na jej kanwie teologią sytuowaną w ramach rzeczywistości społecznej. Główny temat części drugiej stanowi zagadnienie dialogiczności wspólnot politycznych, wynikającej z dobra wspólnego i miłości społecznej realizowanej w państwie.

Słowa kluczowe: dialog, państwo, nauka społeczna Kościoła, wspólnota, polityka, dobro wspólne

Człowiek został obdarzony rozumem, a także możliwością artykułowania swojej osobowości za pośrednictwem aktów. Przyrodzone mu władze służą definiowaniu symboli, jak też nadawaniu realnych form ideom zawartym w normach i wartościach. Niemniej osoba ludzka nie istnieje sama dla siebie, ale nawiązuje różnego rodzaju relacje, komunikując swoje myśli w języku symboli, a także poprzez gestykulację właściwą swojemu ciału. Zdolność wymiany pomiędzy ludźmi stanowi przesłanie wszelkich form dialogu. Sposób bytowania człowieka bezpośrednio wskazuje więc, iż jest on istotą dialogiczną. Dialog stanowi zatem fundamentalny proces, będący jednym z aspektów funkcjonowania wspólnot. Papież Franciszek w swoim nauczaniu podkreśla owo nieodzowne znaczenie dialogu dla człowieka i społeczeń-

stwa. Istotne znaczenie ma w tymże kontekście proces dojrzewania osoby we własnym człowieczeństwie, czego wyznacznikiem jest nieustanna konfrontacja z Boską nauką¹. Komunikacja międzyludzka stanowi element konieczny zarówno w ramach Kościoła, jak też państwa, i rozciąga się na ogół doświadczeń człowieka.

Przedmiotem niniejszej publikacji jest określenie znaczenia, jakie posiada dialog w ramach wspólnot politycznych. Analizowany materiał źródłowy stanowi nauczanie papieża Franciszka. Artykuł jest podzielony na dwie części. Pierwsza z nich zawiera charakterystykę wartości dialogu w realiach społecznych. Przekaz informacji, mający na celu wypracowanie wspólnych rozwiązań, jest uwarunkowany zarówno nauką Chrystusową, jak też powstałą na jej kanwie teologią sytuowaną w ramach rzeczywistości społecznej. Główny temat części drugiej stanowi zagadnienie dialogiczności wspólnot politycznych, wynikającej z dobra wspólnego i miłości społecznej realizowanej w państwie.

1. Charakterystyka dialogu w nauczaniu społecznym Kościoła

W znaczeniu słownikowym dialog oznacza rozmowę dwóch lub więcej osób². Składają się nań przynajmniej dwa podstawowe elementy, a mianowicie przekaz oraz podmiot generujący wymianę treści. W aspekcie przekazu wyróżnia się przedmiot i formę wymiany informacji. Natomiast podmioty generują dialog i są traktowane jako jego źródła³. W trakcie procesu komunikacji dochodzi do spotkania osób „twarzą w twarz”. Ów realny kontakt uwzględnia zarówno element fizyczny (zewnątrzny), jak też czynnik mentalny. Przekaz pozawerbalny pomiędzy podmiotami dialogu świadczy często o realności i prawdziwości faktu spotkania⁴.

W ramach słownikowych specyfikacji dialogu pojawiają się również aspekty autoteliczności i narzędziowego charakteru omawianego pojęcia, na co uwagę zwrócił Adam Świeżyński. Otóż dialog jako wartość autoteliczna oznacza, iż proces komunikowania pomiędzy podmiotami ulega swoistemu zamknięciu, zawężeniu do własnej istoty. W konsekwencji tegoż procesu dialog stanowi zjawisko samo w sobie. Jego cele cechują się wówczas immanencją, ograniczającą perspektywę doświadczeń prowadzących dialog podmiotów. Można jednak mówić również o kategorii dialogu jako wartości narzędziowej. W tego typu sytuacji każda wymiana poglądów, zmierzająca do ustalenia konsensusu, jest środkiem do osiągnięcia celu. Kluczowe znaczenie ma wówczas funkcja doskonaląca dialogu, służąca budowaniu pokoju. Dialog służy wszak zachowaniu stabilności struktur społecznych, w ramach których

¹ Zob. Franciszek, *Nie ma pokoju bez dialogu*, „L'Osservatore Romano” (cyt. dalej: OR; wyd. pol.), 10 (2013), s. 46.

² *Dialog*, w: *Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Warszawa 1999, s. 234.

³ Por. K. Rosner, *Dialog jako temat filozofii współczesnej: Buber, Gadamer, Habermas*, w: *Dialog. Idea i doświadczenie*, red. S. Kruszyńska, K. Bembenek, I. Krupecka, Gdańsk 2011, s. 15.

⁴ Por. D. Mańkowski, *Dialog w życiu społecznym. Czy socjologowie zapomnieli o podstawowej interakcji społecznej?*, w: *Dialog. Idea i doświadczenie*, red. S. Kruszyńska, K. Bembenek, I. Krupecka, Gdańsk 2011, s. 200n.

egzystuje człowiek⁵.

1.1. Chrystocentryczny charakter dialogu

Papież Franciszek wskazuje na orędzie ewangeliczne jako słowo skierowane do świata⁶. Specyfikę głoszenia Ewangelii w następujący sposób określa soborowy *Dekret o misyjnej działalności Kościoła*: „Wszędzie, gdziekolwiek Bóg otwiera podwoje słowa dla wypowiedzenia misterium Chrystusa, niech wszystkim ludziom odważnie i wytrwale będzie głoszony Bóg żywy i Ten, którego posłał On dla zbawienia wszystkich – Jezus Chrystus (...)”⁷. W głoszeniu Ewangelii ogół zaangażowania jest skoncentrowany wokół osoby Jezusa jako Tego⁸, który został posłany, by głosić Dobrą Nowinę światu. Ów element obecności Chrystusowej odpowiada porządkowi Bożemu, a konkretnie funkcjom, które Ojciec przyporządkował swojemu Synowi. Obwieszczenie światu Ewangelii, odpowiadające planom opatrności, jest jednocześnie budowaniem Królestwa Bożego, a więc świadczeniem o zbawieniu, którego pełnia została objawiona w Chrystusie⁹. Uczestnictwo w Boskich planach oraz ich urzeczywistnianie stanowi sposób nadawania światu nowej jakości, co dobitnie wyartykułował Paweł VI w *Evangelii nuntiandi*: „Mówiąc krótko, ktoś przystaje do Królestwa, tzn. do „nowego świata”, do nowego porządku rzeczy, do nowej drogi istnienia, do nowej zasady życia i to życia we wspólnocie, ustanowionego przez Ewangelię. Takie przystanie, którego nie można oderwać od konkretów życia, ujawnia się w rzeczy samej przez dostrzegalne i dotykalne czyjeś wejście do społeczności wiernych”¹⁰. Dobra Nowina jako element papieskiej koncepcji misjonowania posiada przypisaną jej moc wspólnototwórczą. Oddziałuje zatem na charakter więzi międzyosobowej i jest wyznacznikiem jedności, znajdującej swój najwyższy wyraz w Bogu. W treści encykliki Pawła VI wybrzmiewa również akcent personalistyczny, w sposób konieczny powiązany z Ewangelią. Otóż osoba jest pośrednikiem w dziele przekazywania Dobrej Nowiny. Rozum i wola człowieka stanowią konieczne elementy zaplanowanej i skutecznej ewangelizacji. Można nawet stwierdzić, iż poprzez kontakt z Ewangelią osoba ludzka zyskuje wyższy stopień doskonałości w ramach swoich władz kognitywno-wolitywnych¹¹. Tym samym wzrasta poziom wszelkiej wymiany między jednostkami, a więc również dialogu.

Nowość jako cecha stworzenia jest jednak kształtowana nie tylko na skutek rozwijania zdolności człowieka, które są z natury dobre, ale także stanowi proces od-

⁵ Por. A. Świeżyński, *Kilka uwag na temat idei i doświadczenia dialogu w instytucjach kościelnych*, w: *Dialog. Idea i doświadczenie*, red. S. Kruszyńska, K. Bembenek, I. Krupecka, Gdańsk 2011, s. 207; zob. również: Franciszek, *Działajcie na rzecz budowania pokoju*, OR (wyd. pol.), 5 (2013), s. 26.

⁶ Por. tenże, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Kraków 2014, 238 (cyt. dalej: EG).

⁷ *Dekret o misyjnej działalności Kościoła „Ad gentes divinitus”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, 13.

⁸ Por. Franciszek, *Chrystus jest centrum stworzenia, ludu i historii*, OR (wyd. pol.), 1 (2014), s. 21.

⁹ Por. Paweł VI, *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi”*, Watykan 1975, 6nn. (cyt. dalej: EN).

¹⁰ Tamże 23.

¹¹ Por. tamże; Franciszek, *Nie ma pokoju bez dialogu...* s. 46.

tworzenia rzeczywistości, dotkniętej wcześniej przez grzech. Dialog, jaki wówczas zachodzi, wyraża się w dziele nawrócenia, a więc przywracania jedności pomiędzy Ewangelią a kulturą, rozumianą jako sposób bycia człowieka i funkcjonowania świata¹². Sam dar jedności, jak też zdolność do zainicjowania procesu pojednania, pochodzą od Boga. W tejże kwestii św. Jan Paweł II zwraca uwagę na dzieło stworzenia, z którego można wyprowadzić ideę o jedności rodzaju ludzkiego, zapoczątkowanego powołaniem do istnienia pierwszych ludzi. Problematyka jedności dominuje również w tajemnicy wcielenia. Bóg w Jezusie jednoczy się z człowiekiem, egzystującym w konkretnych uwarunkowaniach. Szczytem Bosko-ludzkiego zjednoczenia jest natomiast misterium paschalne, w którym objawił się nieskończony aspekt ofiary, przywracającej możliwość zaistnienia tożsamości pomiędzy Bożym porządkiem a działaniem jednostek. Jedność stanowi ponadto ważny aspekt zesłania Ducha Świętego. Trzecia Osoba Boska jest zasadą jednoczącą nowy lud, mający możliwość kontynuowania historii zbawienia. W każdej z uprzednich form zaangażowania Boga w dynamikę stworzenia naczelnym i jedynym motywem jest miłość¹³. Ów dynamiczny, inspirowany miłością aspekt zjednoczenia człowieka z Bogiem akcentuje Benedykt XVI w encyklice *Deus caritas est*: „(...) istnieje zjednoczenie człowieka z Bogiem – pierwotne marzenie człowieka – ale to zjednoczenie nie jest jakimś stopieniem się, zatopieniem w anonimowym oceanie Boskości, ale związkiem rodzącym miłość, w którym obie strony – Bóg i człowiek – pozostają sobą, a jednak stają się całkowicie jednym: ‘Ten zaś, kto się łączy z Panem, jest z Nim jednym duchem’ – mówi św. Paweł (1 Kor 6,17)”¹⁴. Skutkiem miłosego zjednoczenia z Bogiem jest właśnie głoszenie światu orędzia Bożego, które w swojej istocie stanowi orędzie o miłości. Analizując kwestię apostołowania miłości Bożej, nie można jednak pominąć obowiązku miłości bliźniego, która winna być wzorowana na miłosnej relacji między Stwórcą i człowiekiem. Wzajemna wymiana, dokonująca się w ramach przykazania miłości Boga i bliźniego, jest warunkiem koniecznym zarówno satysfakcji wewnętrznej, jak też wzmocnienia woli człowieka w procesie realizacji dobra. Dialog miłości, mający miejsce w świecie za przyczyną Boga, posiada swój cel, jakim jest przepelnianie rzeczywistości ziemskiej elementami transcendencji, umożliwiające zakosztowanie szczęśliwości wiecznej już w sferze doczesnej: „(...) sam Syn zostanie poddany Temu, który Synowi poddał wszystko, aby Bóg był wszystkim we wszystkich” (1Kor 15,28)¹⁵. Posłuszeństwo woli Bożej warunkuje budowanie w świecie pewnej rzeczywistości, będącej potwierdzeniem realnego charakteru chwały Boga, co dokonuje się przy współdziałaniu człowieka.

Idea pojednania, ukształtowanego w ramach procesu ewangelizacji, ma charakter powszechny. Problematykę wszechobejmującej miłości podejmuje również Franci-

¹² Por. EN 20.

¹³ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska „Reconciliatio et poenitentia”*, w: Jan Paweł II, *Adhortacje*, Kraków 1996, t. 1, 10.

¹⁴ Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, Radom 2006, 10.

¹⁵ Por. tamże 16nn.

szek, przy czym papieska analiza sytuuje się ściśle w realiach społecznych. Dobra Nowina jest skierowana do wszystkich ludzi bez wyjątku. Kryterium bycia adresem Ewangelii stanowi osobowy charakter egzystencji. W kontekście głoszenia Chrystusa nie mają racji bytu podziały na klasy, grupy czy elity. Papież wskazuje wprost, iż każdy człowiek z uwagi na specyfikę własnej natury jest zdolny do niesienia bliźnim Jezusa. Natomiast tworzenie w ramach wspólnoty grup uprzywilejowanych chrześcijan lub czynienie z wiary kryterium podziałów społecznych jest nie tylko niezgodne z zamiarami Bożymi wobec świata, ale stanowi akt burzenia pokoju, będącego jednym z największych wyzwań ludzkości. Urzeczywistnianie idei pokojowej wyznacza wszak skalę zbawienia świata¹⁶.

1.2. Teologiczno-społeczny fundament dialogu

Międzyosobowy charakter relacji dialogicznej jest definiowany na gruncie teologii. Biskupi polscy w 1995 roku zwracali uwagę na „teologiczne podstawy dialogu”. Natura odniesienia Boga do człowieka, a także do wspólnoty i świata, ma charakter dialogiczny. Analiza dziejów zbawienia pozwala wykazać, iż wyrazem owej relacji było stworzenie. Bóg komunikuje w Osobie Jezusa swoją wolę zbawczą, natomiast zesłanie Ducha Świętego wskazuje na jedność jako owoc wymiany Bosko-ludzkiej. W ramach powszechnego dialogu, którego celem jest percepcja owoców odkupienia w rzeczywistości społecznej, stworzenie odkrywa prawdę o sobie, a także jest pobudzane do działania oznaczającego konkretny rozwój¹⁷. Franciszek wskazuje bezpośrednio na kontemplację jako element dialogu człowieka z Bogiem, dzięki czemu następuje internalizacja Boskich tajemnic w życiu konkretnej osoby ludzkiej. W ten sposób można również określić, jakie znaczenie w egzystencji człowieka realizującego swoje powołanie zajmuje Bóg¹⁸.

Inspirowany teologicznie dialog – przy założeniu, że stanowi wyraz osobowości – przekłada się na stosowne postawy jednostek: „Prawdziwy dialog godny tego miana zakłada pełne poszanowanie przekonań, postawę otwarcia na prawdę, gotowość i chęć zrozumienia partnera dialogu, tak jak on sam siebie rozumie. W klimacie dialogu konieczne są: wzajemne zaufanie, a także pokora, łagodność, ale i roztropność, jasność w formułowaniu sądów, a nade wszystko miłość”¹⁹. Cechy człowieka dialogu potwierdzają po części relacyjny charakter ludzkich doświadczeń²⁰. W dalszej kolejności relacyjność doznań kształtuje poczucie więzi społecznej. Warto sformu-

¹⁶ Por. EG 239.

¹⁷ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Orędzie biskupów polskich o potrzebie dialogu i tolerancji w warunkach budowy demokracji*, Warszawa 2002, s. 13nn.; zob. również: Franciszek, *Nie ma pokoju bez dialogu...* s. 46.

¹⁸ Por. tenże, *Praca ma służyć godności osoby*, OR (wyd. pol.), 6 (2013), s. 45.

¹⁹ Konferencja Episkopatu Polski, dz. cyt., s. 15. Elementów dialogu, a w efekcie również dialogicznego życia, człowiek uczy się w rodzinie. Powyższą zasadę przypomina Franciszek. Por. tenże, *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*, OR (wyd. pol.), 12 (2013), s. 27.

²⁰ Zob. tenże, *Chrystus jest centrum stworzenia, ludu i historii...* s. 21.

łować wnioszek o istnieniu ścisłego związku pomiędzy dialogiem a odpowiedzialnym i świadomym partycypowaniem w życiu społecznym. Jan Wal wskazuje, iż postawa dialogu stymuluje prospołeczne postawy jednostki. Owo wzajemne oddziaływanie dotyczy trzech zdolności rozwijanych w człowieku. Pierwszą z nich jest adekwatne opisywanie i rozumienie sytuacji społecznych. W toku procesu poznawczego kluczowe znaczenie posiadają zarówno ostrość umysłu i zmysłów, jak też wpływ bodźców środowiskowych, które oddziałują na odbiór rzeczywistości. Drugi kierunek rozwoju prospołecznych zdolności jednostek dotyczy zwiększania stopnia identyfikacji z wartościami. Wal zwraca uwagę na częsty w czasach współczesnych, stale pogłębiający się dysonans pomiędzy wartościami tradycyjnymi a nowoczesnym, skrajnie zrelatywizowanym poglądem na świat. Ponadto warto zwrócić uwagę na inny, typowy dla obecnego momentu dziejowego trend, jakim jest roszczenie sobie prawa do posiadania monopolu na prawdę. Tego typu przekonanie staje się z czasem wystarczającym argumentem do indoktrynacji grup społecznych, a jednocześnie do odbierania jednostkom prawa do decydowania o sobie. Trzeci kierunek rozwoju dotyczy akomodacji i ascezy w kontekście aprobowania hierarchii wartości. Człowiek winien zdobywać nowe zdolności, przyjmując w sposób racjonalny taką ścieżkę rozwoju, w ramach której zostanie zredukowane do minimum oddziaływanie pożądliwości i instynktów. Również cele rozwoju winny być dopasowane do aktualnych dyspozycji osoby²¹. Wszelka dysharmonia pomiędzy obiektywnym porządkiem a naturalnymi uzdolnieniami człowieka prowadzi do frustracji na poziomie jednostkowym bądź do rozbicia tkanki społecznej w przypadku wspólnoty. W ten sposób zostaje również wykluczona wszelka forma dialogu²².

W zakresie nauczania społecznego Kościoła dialog dotyczy kształtowania możliwości współpracy i w efekcie jedności, będącej na wskroś ludzkim dziełem. „Nauka społeczna Kościoła jest skutecznym narzędziem dialogu pomiędzy wspólnotami chrześcijańskimi a wspólnotami obywatelskimi i politycznymi, narzędziem odpowiednim do promowania i inspirowania postaw prawidłowej i owocnej współpracy, przy wykorzystaniu sposobów odpowiednich do sytuacji”²³. Cel dialogu w wymiarze społecznym stanowi zbudowanie maksymalnie wszechstronnej perspektywy, której nadrzędnym wyznacznikiem będzie człowiek pojmowany jako osoba. Zarysowany powyżej porządek odpowiada planom Bożej Opatrzności.

2. Dialogiczność wspólnot politycznych

Nieodzownym podmiotem w kształtowaniu humanizujących struktur jest państwo. Funkcjonowanie wspólnot politycznych posiada swój fundament w dialogu. „Do państwa należy troska i popieranie dobra wspólnego społeczeństwa. Na bazie

²¹ Zob. Papińska Rada „Iustitia et Pax”, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, 534 (cyt. dalej: KNSK).

²² Por. J. Wal, *Duch dialogu*, Kraków 2013, s. 235-239.

²³ KNSK 534; zob. również: Franciszek, *Chrystus jest centrum stworzenia, ludu i historii...* s. 21.

zasad pomocniczości i solidarności, podejmując znaczny wysiłek dialogu politycznego i prowadząc do uzgodnień, w dążeniu do integralnego rozwoju wszystkich, państwo spełnia fundamentalną rolę, która nie może być delegowana²⁴. W swoim nauczaniu Franciszek dokonuje syntezy poglądów Jana XXIII, a także Pawła VI, zachowując permanentne odniesienie do doktryny społecznej zawartej w dokumentach Soboru Watykańskiego II. W kwestii dialogiczności społecznej, będącej warunkiem koniecznym dla wszelkich form państwowości, Franciszek prezentuje zatem poglądy typowego papieża doby soborowej.

2.1. Dialog miłości w państwie

Benedykt XVI, przypominając określenie Boga jako Najwyższej Prawdy i Dobra, sytuuje obie wymienione wartości – interpretowane również jako zasady – w kontekście relacji miłosnej. Ów związek jest ufundowany na bezinteresowności. Bóg udziela zatem człowiekowi dóbr, a także odkrywa przed nim tajniki natury osobowej, nie żądając nic w zamian i obdarowując człowieka w dużo wyższym stopniu niż ten jest w stanie sobie wysłużyć. Również dary pochodzące od Boga umożliwiają jednostkom skupienie na tym, co jest istotowe dla ich istnienia. Rzeczy marginalne, absolutyzowane na skutek ślepych żądz lub niekiedy nawet ograniczonego charakteru ludzkiego aparatu poznawczego, mogą bowiem odwozić człowieka od Boga, stając się przeszkodami w rozwoju. Miłość, kierująca uwagę osoby na rzeczy istotne, związana jest ściśle z odpowiedzialnością. Wzajemna troska gwarantuje wzrastanie w dobru, co jest szczególnie istotne w kontekście współczesnej tendencji, funkcjonującej w ramach zglobalizowanego społeczeństwa, jaką jest ograniczanie się jedynie do własnego egoistycznego interesu. Nie istnieje bowiem żaden inny sposób uczestnictwa w prawdziwym dobru niż dialog, wiedza i czyn, stanowiące obiektywny porządek, zapewniający nienaruszalność dóbr osobowych, takich jak godność czy też prawa człowieka²⁵.

Dialog stanowiący istotę życia społecznego w naturalny sposób kształtuje poczucie solidarności, które następująco określa Franciszek, odwołując się do tradycji Kościoła: „Chrześcijańska solidarność zakłada, że bliźni powinien być miłowany nie tylko jako ‘istota ludzka z jej prawami i podstawową równością wobec wszystkich’, ale jako żywy obraz Boga Ojca, odkupiony krwią Jezusa i poddany stałemu działaniu Ducha Świętego, jako inny brat²⁶. Z określenia solidarności zaprezentowanego przez Papieża wynika, iż jest to forma miłości, gwarantująca pełny zakres doświadczeń osobowych. Poznanie człowieka jako osoby dokonuje się właśnie na drodze

²⁴ Por. EG 240.

²⁵ Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Kraków 2009, 4n.; Franciszek, *Nie ma pokoju bez dialogu...* s. 46; tenże, *Równość w różnicowaniu*, OR (wyd. pol.), 1 (2014), s. 29.

²⁶ Franciszek, *Oroędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014*, OR (wyd. pol.), 1 (2014), 4 (cyt. dalej: OŚDP). Wezwanie do budowania solidarności jest szczególnie ważne w chwilach kryzysu, wywołanych przez egoistyczne zachowania jednostek. Por. tenże, *Pieniądz musi służyć, a nie rządzić*, OR (wyd. pol.), 7 (2013), s. 13; tenże, *Trzeba pokonać bariery indywidualizmu*, OR (wyd. pol.), 12 (2013), s. 22.

miłości. Wówczas realizowane jest pragnienie jedności, a także bezinteresowne współdziałanie, mające na celu zdobywanie obranych dóbr. Naturalną konsekwencją kierowania się miłością jest zatem otwartość, a także życzliwość i promowanie wartości pozytywnych, będących emanacją dobra istniejącego w każdym człowieku²⁷. Postępowanie według zasady miłości zakłada tożsamość każdego podmiotu. W ramach więzi społecznej dochodzi więc do wymiany dóbr cechujących sposób bytowania każdej jednostki. Ów proces służy rozpowszechnianiu elementów ludzkich w otoczeniu stanowiącym środowisko życia wspólnot²⁸.

Jak wynika z dotychczasowych rozważań, solidarność w nauczaniu Franciszka nawiązuje ściśle do pojęcia sprawiedliwości²⁹. Otóż każda z relacji, mających na celu dobro wspólnoty, podlega realizacji we właściwej sobie formie³⁰. Ów kształt relacji jest warunkowany zarówno dobrem jednostki, jak też wynika z postulatów dobra wspólnego. Człowiek solidaryzujący się z innymi buduje społeczność, dla której główne wyznaczniki stanowią godność osobowa oraz prawa człowieka³¹. Personalistyczny charakter odniesień jest podstawą sprawiedliwości. W ramach wspólnego nauczania społecznego Kościoła jest podkreślane znaczenie sprawiedliwości społecznej nie tylko jako połączenia elementów sprawiedliwości wymiennej, rozdzielczej oraz prawnej³², ale nade wszystko jako układu odniesienia dla ludzkich postaw i działań, stanowiącego najskuteczniejsze źródło zaradzania potrzebom konkretnych osób. Tak rozumiana sprawiedliwość społeczna stanowi jednocześnie ścieżkę wyznaczającą integralny rozwój jednostek i społeczeństw³³.

Franciszek, ukazując znaczenie państwa w ramach kształtowania kultury dialogu, zmierza ostatecznie do przypomnienia koncepcji rozwoju integralnego³⁴. Jej fundamentalna interpretacja jest zaprezentowana w encyklice *Populorum progressio* Pawła VI. Obecny Papież wpisuje się w tradycję tworzoną przez takie dokumenty, jak *Sollicitudo rei socialis* czy encyklika *Caritas in veritate*, w których namiestnicy św. Piotra zgłębiali zagadnienie humanizujących zmian w ramach rzeczywistości stworzonej. Wyznacznikiem rozwoju w nauczaniu społecznym Kościoła jest jego powszechny charakter. „Rozwój (...) nie ogranicza się jedynie do postępu gospodarczego. Aby był prawdziwy, powinien on być zupełny, to znaczy winien przyczyniać się do rozwoju każdego człowieka”³⁵. Tak rozumiany rozwój warunkuje korzystne

²⁷ Por. tenże, *Główną drogą pokoju jest dialog*, OR (wyd. pol.), 2 (2014), s. 16.

²⁸ Por. S. Kowalczyk, *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*, Lublin 1994, s. 198n.; zob. również: Franciszek, *Równość w zróżnicowaniu...* s. 29n.

²⁹ Zob. OŚDP 4.

³⁰ Zob. Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, w: Jan Paweł II, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 1, 39n.

³¹ Por. Z. Waleszczuk, *Globalizacja solidarności. Solidarność odpowiedzią na wyzwania procesów globalizacji w świetle nauczania społecznego Jana Pawła II*, Wrocław 2007, s. 219.

³² Por. C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985, s. 390n.

³³ Por. KNSK 201nn.; zob. również: Franciszek, *Główną drogą pokoju jest dialog...* s. 17.

³⁴ Zob. EG 240.

³⁵ Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, red. M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, Rzym-Lublin 1987, cz. 1, 14.

dla człowieka zmiany w społeczeństwie, a w szerszym ujęciu także na poziomie kultury³⁶. Progres stanowi rodzaj obowiązku, gdyż wynika z natury człowieka. Obbligatoryjny w bezwzględny stopniu rozwój staje się, jak zauważa Czesław Strzeszewski, źródłem dla uprawnień ukonstytuowanych bezpośrednio na godności osobowej³⁷.

2.2. Dobro wspólne jako kryterium dialogiczności wspólnot politycznych

W opinii Franciszka procesy zachodzące we wspólnotach politycznych następują przy uwzględnieniu kryterium dialogiczności. Jan XXIII, opisując naznaczone dialogicznym charakterem relacje pomiędzy obywatelami a społecznościami politycznymi – a ściślej pomiędzy jednostkami a reprezentującymi je instytucjami – wskazuje dość jednoznacznie na dobro wspólne jako rację istnienia dla wykonywania władzy, stanowiącej istotę wspólnot politycznych: „A ponieważ wspólne dobro ogółu jest jedyną racją istnienia władz państwowych, wynika z tego jasno, że winny one w taki sposób dążyć do tego dobra, aby i uszanować jego naturę, i pogodzić wydawane zarządzenia z aktualną sytuacją”³⁸. Nauczanie Jana XXIII koreluje ściśle z interpretacją zagadnień społecznych, zawartych w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*. Ojcowie soborowi, określając zasadę dobra wspólnego, wskazują na ogół uwarunkowań, gwarantujących proces doskonalenia się w wymiarze jednostkowym oraz społecznym³⁹. W dobro wspólne wpisana jest zatem pewna dynamika. W ten właśnie sposób należy odczytywać możliwość zdobywania coraz to nowych jakości, wyznaczających proces doskonalenia. Owemu procesowi przemiany są przyporządkowane elementy o idealnym charakterze, wyznaczające fundament i cel ludzkiego zaangażowania w świecie⁴⁰. W kwestii podstawy działań człowieka w otaczającej go rzeczywistości wskazuje się bezpośrednio na elementy natury osobowej jednostki. W tymże kontekście warto powtórnie nawiązać do *Pacem in terris* Jana XXIII: „Wszelkie współzycie ludzi, jeżeli chcemy, aby było dobrze zorganizowane i rozwijało się pomyślnie, musi opierać się na podstawowej zasadzie, że każdy człowiek jest osobą, to znaczy istotą obdarzoną rozumem i wolną wolą, wskutek czego ma prawa i obowiązki, wpływające bezpośrednio i równocześnie z własnej jego natury”⁴¹. Rozwijając treści dotyczące natury osoby, podkreśla się istnienie dwóch zdolności, wyrażających sposób bytowania jednostki. Pierwszą z nich stanowi moment otwarcia, na który zwracają uwagę autorzy *Kompendium nauki społecznej Kościoła*. Otóż człowiek nie jest zamknięty w sobie i nie żyje jedynie w celu osiągnięcia wyłącznie osobistych korzyści. Wręcz przeciwnie, jednost-

³⁶ Por. tamże 14n.; Franciszek, *Nie ma pokoju bez dialogu...* s. 46.

³⁷ Por. C. Strzeszewski, dz. cyt., s. 700.

³⁸ Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Kraków 2003, 54 (cyt. dalej: PT).

³⁹ Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, 26.

⁴⁰ Zob. KNSK 106.

⁴¹ PT 9.

ka jest z natury otwarta na bliźnich i świat, a także na Boga. Kwestia otwartości bytu osobowego poszerza zarówno perspektywę poznawczą, jak też stanowi formę doświadczenia nieskończoności, będącej odbiciem Boskiej Istoty w realiach ziemskich⁴². Drugą zdolność, dotyczącą sposobu istnienia osoby ludzkiej, następująco przedstawiają autorzy *Katechizmu Kościoła Katolickiego*: „Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija wszystkie swoje możliwości; w ten sposób odpowiada na swoje powołanie”⁴³. Jednostka posiada zatem możliwość rozwoju w swoim człowieczeństwie, co dotyczy nie tylko jej wzrastania w doskonałości jednostkowej, ale także przekłada się na humanizację społecznego środowiska ludzkiej egzystencji. Poszczególne akty osoby sprawiają bowiem, iż rzeczywistość stworzona coraz bardziej odpowiada ludzkiemu rozumowi, a wola osoby doskonali się w takim stopniu, iż dzięki niej człowiek może coraz skuteczniej realizować postawione wcześniej cele⁴⁴. Krańcowe elementy przemiany angażującej człowieka funkcjonują w relacji do Boga. W omawianym obszarze analiz wskazuje się w pierwszej kolejności na dzieło stworzenia, a następnie podtrzymywania świata w istnieniu. Człowiek został ukształtowany jako podobny Bogu, stając się tym samym centrum porządku stworzonego. Niemniej jednostka oprócz wolności i rozumności została obdarzona naturą społeczną, dla której wzorzec stanowi relacja człowieka do Boga. Treści oraz forma przekazu w ramach struktur społecznych zyskują optymalny charakter właśnie poprzez odniesienie do Boskiej transcendencji⁴⁵. „Jednakże tego rodzaju porządek [tzn. porządek obowiązujący w społeczności – J. S.] – którego zasady odnoszą się do wszystkich, posiadają wartość bezwzględną i są niezmiennie – pochodzi bezsprzecznie od Boga prawdziwego, osobowego i transcendentnego w stosunku do natury ludzkiej. Ponieważ zaś Bóg jest Najwyższą Prawdą i Największym Dobrem, dlatego jest również najgłębszym źródłem istnienia społeczności ludzkiej, która powinna mieć niewątpliwie właściwy i pożyteczny ustrój, dostosowany do godności ludzkiej”⁴⁶. Wzorcowy charakter istnienia Boga dotyczy jednak nie tylko relacyjności, ale nade wszystko wymiaru aksjologii. W treści encykliki *Pacem in terris* znajdują się wszak stwierdzenia, iż Bóg jest Najwyższym Dobrem i Prawdą⁴⁷. Określanie Boga w kategorii Najwyższego Dobra następuje w aspekcie ontologicznym oraz moralnym. W wymiarze ontologicznym dobroć Boga realizuje się w procesie udzielania istnienia, które samo w sobie jest dobre i najdoskonalszą formę posiada w Panu. Ponadto dobroć stanowi motyw skłaniający Boga do działań stwórczych. Natomiast w wymiarze moralnym Bóg jest Naj-

⁴² Por. KNSK 130.

⁴³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2009, 1879.

⁴⁴ Zob. S. Fel, *Dlaczego praca ludzka stanowi klucz do całej kwestii społecznej?*, w: *Praca kluczem polityki społecznej. Materiały sympozjum w 25-lecie wydania encykliki „Laborem exercens” Jana Pawła II*, red. J. Mazur, Lublin 2007, s. 131nn.; zob. również: Franciszek, *Główną drogą pokoju jest dialog...* s. 18.

⁴⁵ Por. KNSK 108nn.

⁴⁶ PT 38.

⁴⁷ Zob. tamże.

wyższym Dobrem, gdyż jest jednocześnie Absolutną Świątością, nie tylko udzielaną światu, ale nade wszystko stanowiącą wzorzec dla stosunków panujących w rzeczywistości. Świątość inspiruje również pewne przemiany, do wywoływania których jest zobowiązany człowiek zaangażowany w proces budowania Królestwa Bożego⁴⁸. Ponadto Bóg jest Najwyższą Prawdą. Owo określenie Stwórcy analizuje Benedykt XVI m.in. w encyklice *Caritas in veritate*, poświęconej zagadnieniom społecznym. W myśl rozważań Papieża Bóg jest Prawdą w tym sensie, iż objawia człowiekowi jego powołanie. Łaska Boża pozwala zatem ludziom odkryć, kim są ze swojej natury i jakie zadania mają do wypełnienia. Sama natura człowieka oraz cele działania wzajemnie siebie warunkują i w pewnej mierze (a ściślej w sensie zdolności realizacji) są sobie przyporządkowane. Ponadto Bóg objawia człowiekowi prawdę o jedności, sam będąc absolutnym zjednoczeniem Boskich Osób. Jedność jest ufundowana na wspólnej naturze, a także ofiaruje człowiekowi poczucie stabilności⁴⁹. Zjednoczenie z Bogiem jest wszak konieczne w walce z grzechem, jak też stanowi punkt oparcia dla działań jednostki, szczególnie w sytuacji, kiedy nie do końca rozpoznane są skutki działań jednostkowych. Prawda w stopniu najwyższym obecna w Bogu dotyczy także historii zbawienia. Bóg wytycza zatem przebieg owej historii, ale – co o wiele istotniejsze – wskazuje na człowieka jako na godnego do aktywnej partycypacji w dziejach zbawienia. Chwała Boża dokonuje się przy współdziałaniu jednostek, co jednocześnie wyraża prawdę o niepodważalnej wartości stworzenia, obdarzonego wolną wolą oraz rozumem⁵⁰.

Zakończenie

W nauczaniu Franciszka dialog posiada charakter chrystocentryczny. Bóg posyła na świat swojego Syna, by Ten objawił stworzeniu zbawienie w całej pełni. Skutkiem przyjęcia Chrystusa i Jego naśladowania jest pojednanie, potwierdzające wolę nawrócenia i pragnienie jedności z Absolutem. Dialogiczny charakter misji Chrystusowej został utrwalony w Ewangelii, stanowiącej punkt odniesienia dla działań chrześcijan w świecie. Niemniej Dobra Nowina sama w sobie nie stanowi martwego opisu, ale w swojej istocie jest dziełem zawierającym postulat stałego odnoszenia go do realiów. Należy zatem stwierdzić, iż ewangelizowanie stanowi obowiązek uczniów Chrystusa, którzy w ten sposób wchodzą w dialog ze światem, przepełniając doczesność wartościami transcendentnymi. Dialogiczna relacja chrześcijanina ze światem jest przedmiotem analiz teologii. Prezentuje bowiem moment otwarcia człowieka na rzeczywistość i Boga. W ramach analiz teologicznych podkreśla się także zdolność człowieka do doskonalenia się, w którym to procesie pomocne jest

⁴⁸ Por. R. E. Rogowski, *ABC teologii dogmatycznej*, Wrocław 1999, s. 161.

⁴⁹ Por. Franciszek, *Budowanie pokoju wiąże się z uznaniem prawa do wolności religijnej dla wszystkich*, OR (wyd. pol.), 1 (2014), s. 32.

⁵⁰ Por. J. Szulist, *Perspektywy ludzkiego rozwoju. Kluczowe zagadnienia encykliki „Caritas in veritate” Benedykta XVI*, Pelplin 2009, s. 21nn.

wsparcie ze strony wspólnoty Kościoła.

Dialogiczność struktur politycznych, ukształtowanych na fundamencie uwarunkowań osobowych, realizuje się nade wszystko w miłości społecznej. Obywatele inwestują w pewnym stopniu swoje zdolności i dobra na poczet wspólnoty. Czy nią to bezinteresownie, kierując się ponadto poczuciem jedności. Obieg dóbr w ramach społeczeństwa prowadzi do ubogacania człowieka w wymiarze wewnętrznym, co ściśle odpowiada powołaniu chrześcijan do świętości. Postulowany w omawianej kwestii rozwój posiada cechę integralności i mimo swojej dynamiki ofiaruje człowiekowi poczucie stabilizacji oraz bezpieczeństwa.

Na podstawie nauczania Franciszka można stwierdzić, iż państwo jest ustanowione do budowania dialogu. Ze wzajemnej komunikacji, zmierzającej do zapewnienia jedności, wynikają zasady społeczne i wartości, potwierdzające ludzki charakter wspólnot politycznych.

Literatura

- Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Kraków 2009.
- Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, Radom 2006. *Dekret o misyjnej działalności Kościoła „Ad gentes divinitus”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 433-474.
- Dialog*, w: *Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Warszawa 1999, s. 234.
- Fel, S., *Dlaczego praca ludzka stanowi klucz do całej kwestii społecznej?*, w: *Praca kluczem polityki społecznej. Materiały sympozjum w 25-lecie wydania encykliki „Laborem exercens” Jana Pawła II*, red. J. Mazur, Lublin 2007, s. 121-138.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Kraków 2014.
- Franciszek, *Budowanie pokoju wiąże się z uznaniem prawa do wolności religijnej dla wszystkich*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 1 (2014), s. 31nn.
- Franciszek, *Chrystus jest centrum stworzenia, ludu i historii*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 1 (2014), s. 21n.
- Franciszek, *Działajcie na rzecz budowania pokoju*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 5 (2013), s. 25nn.
- Franciszek, *Główną drogą pokoju jest dialog*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2 (2014), s. 15-19.
- Franciszek, *Nie ma pokoju bez dialogu*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10 (2013), s. 46.
- Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 1 (2014), s. 4-10.
- Franciszek, *Pieniądz musi służyć, a nie rządzić*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7 (2013), s. 13n.
- Franciszek, *Praca ma służyć godności osoby*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6 (2013), s. 44n.
- Franciszek, *Równość w różnicowaniu*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 1 (2014), s. 29n.
- Franciszek, *Trzeba pokonać bariery indywidualizmu*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12 (2013), s. 22n.
- Franciszek, *W rodzinie uczymy się kochać i bronić życia*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12 (2013), s. 27nn.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Reconciliatio et poenitentia”*, w: Jan Paweł II, *Adhortacje*, Kraków 1996, t. 1, s. 193-270.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, w: Jan Paweł II, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 1, s. 321-378.
- Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Kraków 2003. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2009.

- Konferencja Episkopatu Polski, *Orędzie biskupów polskich o potrzebie dialogu i tolerancji w warunkach budowy demokracji*, Warszawa 2002.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „*Gaudium et spes*”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 511-606.
- Kowalczyk, S., *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*, Lublin 1994.
- Mańkowski, D., *Dialog w życiu społecznym. Czy socjologowie zapomnieli o podstawowej interakcji społecznej?*, w: *Dialog. Idea i doświadczenie*, red. S. Kruszyńska, K. Bembenek, I. Krupecka, Gdańsk 2011, s. 198-205.
- Papieska Rada „*Iustitia et Pax*”, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.
- Paweł VI, *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi”*, Watykan 1975.
- Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, red. M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, Rzym-Lublin 1987, cz. 1, s. 391-416.
- Rogowski, R. E., *ABC teologii dogmatycznej*, Wrocław 1999.
- Rosner, K., *Dialog jako temat filozofii współczesnej: Buber, Gadamer, Habermas*, w: *Dialog. Idea i doświadczenie*, red. S. Kruszyńska, K. Bembenek, I. Krupecka, Gdańsk 2011, s. 15-32.
- Strzeszewski, C., *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985.
- Świeżyński, A., *Kilka uwag na temat idei i doświadczenia dialogu w instytucjach kościelnych*, w: *Dialog. Idea i doświadczenie*, red. S. Kruszyńska, K. Bembenek, I. Krupecka, Gdańsk 2011, s. 206-217.
- Szulist, J., *Perspektywy ludzkiego rozwoju. Kluczowe zagadnienia encykliki „Caritas in veritate” Benedykta XVI*, Pelplin 2009.
- Wał, J., *Duch dialogu*, Kraków 2013.
- Waleszczuk, Z., *Globalizacja solidarności. Solidarność odpowiedzi na wyzwania procesów globalizacji w świetle nauczania społecznego Jana Pawła II*, Wrocław 2007.

Dialogue as the Indicator of Relationships in a Political Community in the Context of Pope Francis' Teaching

Summary: This paper analyses the importance of dialogue within political communities. The effort of evangelisation is a duty of all Christ's followers and a mean to enter into a dialogue with the world by supplementing the domain of the mundane with transcendental values. The dialogic character of the relationship between Christian individuals and the world is one of the key foci of both Theology and the Social Science. The dialogic nature of the political structures whose basis are the interpersonal relationships is manifested above all in the social charity. Individuals make a kind of investment of their personal abilities and goods for the sake of their community. The article is divided into two chapters. The first one accounts for the importance of the dialogue in the social context. Participation in the process of sharing information and knowledge in order to reach an agreement for the sake of the communal benefit is a practical consequence of Christ's message and the social theological thought it inspires. The latter chapter deals with the dialogic character of political communities as a consequence of pursuing the common good and the social charity.

Keywords: dialogue, state, Catholic Social Teaching, community, politics, common good